

UNKNOWN SCRIPT SIGNS FROM THE URARTIAN TOMB OF YEREVAN*

MIKAYEL BADALYAN

Keywords: Urartu, Urartian tomb of Yerevan, Etiuni, Achaemenid cuneiform, unknown script, Armenia, cryptography.

Abstract

The Urartian (Biainian) tomb of Yerevan is situated in the capital city of the Republic of Armenia, within the area now occupied by “Yerevan Mall”. Discovered in 1984 during construction activities, it has since been the subject of detailed archaeological investigation. Although several comprehensive studies have been devoted to the monument, none have addressed the engraved symbols found on one of the façade stones near the entrance and on two tuff fragments uncovered in close proximity to the façade.

Architecturally, the Yerevan tomb shows close affinities with Urartian funerary monuments from Altıntepe and with a recently discovered structure of similar type in the village of Gökçayır near Alashkert (modern Türkiye). It is noteworthy that one of the Altıntepe tombs contained a metal funerary urn inscribed with a Luwian hieroglyphic text.

Our study identifies at least twelve engraved signs on the façade stone and fragments from the Yerevan tomb, two of which are likely repeated. This repetition suggests the possibility of an underlying writing system. The signs are primarily composed of vertical and horizontal lines, dots, and > and < shapes, the latter closely resembling characters used in Achaemenid cuneiform.

Of particular interest is the fact that the signs on the second line of one of the tuff fragments are virtually identical to the Armenian letters ճ' (č) and Գ (g) used in medieval syunaketagir cryptography. Certain forms also parallel the recently discovered script signs from the Bashplemi Lake area near Dmanisi in Georgia.

It cannot be excluded that the Yerevan inscriptions were carved contemporaneously with the construction of the tomb, as suggested by their placement on the main façade. However, other possibilities remain: Achaemenid cuneiform elements may have been syncretized with local sign traditions. In this respect, the trilingual (Old Persian, Elamite and Babylonian) inscription of King Xerxes carved on a rock at Van indicates that the Armenian elite were familiar with Achaemenid cuneiform.

* Submitted as of 16. XI. 2025, reviewed on 24. XI. 2025, approved for publication on 17. XI. 2025.

© Author/s, 2025. Available under Creative Commons Attribution 4.0 License.

Alternatively, the signs could date to the medieval period. The resemblance to the Armenian letters ճ and ց may relate to the abbreviation of the word ճղնավոր (“hermit”), possibly with the upper line containing the hermit’s name. The area functioned as a necropolis and may have preserved its sacred significance into the medieval era.

Nevertheless, we are more inclined toward the hypothesis that these inscriptions represent a writing system of Urartian or post-Urartian origin, possibly associated with the Etiuni confederation or with the 6,600 captives resettled from the lands of Էտե and Ծսուանի (Tsopk, Sophene) by King Argishti I during the foundation of Erebuni. It is plausible that the origins of Armenian syunaketagir cryptography may be traced to this very system of signs from the Urartian tomb of Yerevan.

Introduction

The Urartian (Bianian) tomb of Yerevan is located in the capital city of the Republic of Armenia, Yerevan, on Arshakunyats Avenue, within the area currently occupied by “Yerevan Mall” (Table 1, Figs. 1–2). During the forty-seventh session of the UNESCO World Heritage Committee, convened in Paris, the monument – together with the archaeological sites of Erebuni and Karmir Blur – was officially approved for inclusion in the UNESCO World Heritage Tentative List. This decision was taken within the framework of the nomination submitted by the Republic of Armenia, entitled “Urartian Heritage of Yerevan”.

The Urartian Tomb of Yerevan was discovered in 1984 during construction activities. Excavations were conducted by the Institute of Archaeology and Ethnography of the Academy of Sciences of the Armenian SSR in collaboration with the archaeological team of the “Erebuni” Museum. This subterranean rectangular tomb, dated to the 8th century BC, measures 3.46 x 1.97 x 2.15 meters and is oriented north – south. The floor is paved with carefully hewn slabs of black, red, and dark brown tuff, beneath which the burial caches were arranged¹ (Table 1, Fig. 2).

The tomb contains five niches: three integrated into the western wall, one in the southern wall, and one larger niche in the eastern wall whose upper part is formed from a single tuff beam supporting part of the roof slabs. The walls consist of five rows of well-cut tuff blocks, and the chamber is covered with five massive slabs. The entrance – 1.29 m high, 0.75 m wide, and 0.54 m deep – was sealed externally with a large rectangular-shaped stone² (Table 2, Fig. 1).

The Biainian (Urartian) tomb of Yerevan occupies a unique position in the study of Urartian funerary architecture, as it represents the only known monumental, stone-built Urartian tomb in the Caucasus. In comparative terms, it may be examined alongside the tombs at Altıntepe and at Gökçayır village near Alashkert (modern Türkiye)³. (Table 2, Figs. 2), the Yerevan example provides valuable evidence concerning the burial customs and ideological conceptions of the Urartian

¹ For a detailed discussion of the Urartian (Bianian) tomb of Yerevan, see: Есаян, Биягов, Амаякян, Канецян. 1991; Biscione. 1994; Եսայան, Բիայգով, Ամայակյան, Կանեցյան. 1995:

² Есаян, Биягов, Амаякян, Канецян. 1991, 5–6.

³ Kuvanc. 2017, Levha. LXXXVIIIb.

elite. The assemblage – ceremonial belts, weapons, jewelry, and symbolic artifacts – offers important insight into Urartian craftsmanship and funerary beliefs.

Previous Research and the Unexamined Inscriptions

The tomb's architecture, construction techniques, and artifacts have been studied in detail by the excavators. However, the carved signs found on the tomb's façade and on two tuff fragments discovered nearby have received no comprehensive examination.

Only Armenian scholar Artak Movsisyan has published a sketch of one of the inscribed tuff fragments from the site⁴. In one of our recent scholarly works, we examined the problem of the as yet unidentified inscriptions discovered in the Urartian tomb of Yerevan⁵.

The presence of these enigmatic signs invites comparison with similar phenomena in other Urartian contexts – for instance, a funeral urn from Altintepe bearing a Luwian hieroglyphic inscription⁶. Both cases involve signs that are not in Urartian cuneiform, possibly indicating that such tombs were used by high-ranking individuals of different ethnic or social backgrounds within the Urartian state.

Description of the Signs

Three separate fragments preserve the inscriptions.

1. The first inscription is located on the tomb façade, on the upper part of the third stone to the left of the entrance. The beginning and end are damaged, but a straight line is visible at the start and possibly a dot at the end (Table 3, Figs. 1, 2, 3).

2. The second and third inscriptions appear on tuff fragments discovered in front of the tomb façade⁷. These are now stored in the “Erebuni” Historical and Archaeological Museum-Reserve. One of the fragments bears particularly clear engravings (Table 4, Figs. 1, 2).

3. The third fragment shows damaged, “>” and “<”-shaped marks – some leaning left, others right – with three vertical strokes in the center (Table 5, Figs. 1, 2, 3).

Interpretative Hypotheses

Pre-Urartian and Urartian Context

It is well established that multiple writing systems existed in the region during the pre-Urartian, Urartian, and post-Urartian periods. Excavations near the tomb revealed Early and Middle Bronze Age burials and numerous Early Iron Age ceramic fragments, suggesting the tomb was constructed within an older

⁴ Movsisyan. 2006, 86, fig. 41.

⁵ Бадалян. 2025, 67.

⁶ Payne. 2005, 340.

⁷ Personal communication from Prof. A. Piliposyan, who participated in the excavations of the tomb and its surrounding area.

necropolis⁸. The reuse of earlier stones cannot be entirely ruled out, although it seems unlikely that builders would select a façade block already marked with older signs.

Connection with the Etiuni Confederation

The signs may have been engraved during the tomb's construction by individuals belonging to the Etiuni tribal confederation or the land of Waza (modern territory of Ararat Plain), a constituent part of it. Supporting this hypothesis, a basalt tablet bearing sixty signs in an unknown script was discovered in 2021 near Bashplemi Lake (Dmanisi Municipality, Georgia) (Table 6, Fig. 1). Of the sixty signs, thirty-nine are distinct, and the artifact dates to the Late Bronze–Early Iron Age⁹.

Several signs on the Bashplemi tablet correspond closely to those found on the Yerevan fragments. For example, if signs nos. 39 and 40 on the Bashplemi tablet are regarded as a single symbol, it closely resembles one of the marks in the second line of the Yerevan tomb fragment; sign no. 36, consisting of three vertical strokes, parallels one of the marks on the third Yerevan tomb fragment (Table 6, Fig. 2).

According to the annals of the Urartian King Argishti I, when Erebuni was founded in ca. 782 BC, 6,600 captives from H̱ate and Tsupani lands were resettled there¹⁰. The main temple of Erebuni was dedicated to Iubsha¹¹, a previously unknown deity who also appears later in the inscriptions of Teishebaini¹² alongside a god represented by logogram typical for god Marduk¹³. These data indicate that the Urartian elite in the Ararat Plain integrated foreign cults, possibly those of the Etiuni or of relocated populations from H̱ate and Tsupani.

Possible Post-Urartian and Achaemenid Influences

The “>” and “<” – shaped signs of the Yerevan inscriptions resemble features of Achaemenid cuneiform, suggesting they may have originated in the post-Urartian period through the synthesis of local traditions with Achaemenid influences. Two of the signs show particular resemblance to the cuneiform characters *t'* and *m*^(a). At a hypothetical level, it is plausible to identify certain similarities between one of the signs and the Old Persian cuneiform sign *k'* (Table 6, Fig. 2)¹⁴.

This possibility is further supported by the trilingual inscription (in Old Persian, Babylonian, and Elamite) commissioned by King Xerxes and carved in

⁸ Е с а я н, Б и я г о в, А м а я к я н, К а н е ц я н. 1991, 5.

⁹ Shengelia et al. 2024.

¹⁰ Salvini. 2008, A 8-1 Vo¹³⁻²².

¹¹ Salvini. 2008, A 8-21 A e B.

¹² Salvini. 2008, A 12-2 I⁸.

¹³ Salvini. 2008, A 12-2 VIII⁸.

¹⁴ Schmitt. 2008, 78.

Tushpa (Van), the capital of the former Urartian kingdom, which later became one of the principal centers of the Armenian Kingdom and the Armenian Satrapy¹⁵. This inscription demonstrates that Old Persian cuneiform was known within the territory of the Armenian Satrapy. Likewise, incised signs on a fragment of the pithos from the Urartian site Toprakkale (Table 7, Fig. 2), interpreted by F. Lehmann-Haupt as possibly related to Median, as it seems to resemble a mixture between Assyrian and Old Persian cuneiform scripts¹⁶. In this context it is possible to find some similarities between some of signs from Yerevan tomb and Urartian tablet discovered from Toprakkale (Table 7, Fig. 1)¹⁷.

A Possible Medieval Context

An alternative hypothesis proposes that the signs were created during the medieval period. The area functioned as a necropolis and retained a sacred status over time. One of the inscribed fragments, characterized by a projecting edge typical of architectural façades, might have belonged to a later structure near the tomb.

Certain signs – particularly those in the second line of the second tuff fragment – resemble the Armenian letters Ճ (č) and Գ (g) used in medieval Armenian *syunake-tagir*¹⁸ and *arabatvanshan*¹⁹ (Table 6, Fig. 2). These could represent an abbreviated form of the word *čgnavor* (“hermit”), with the first line perhaps containing the hermit’s name. The area’s sacral nature would have made it a favorable site for hermitic life.

The Armenian philologist S. Hovakimyan published a cryptogram found in the catalogue of Armenian manuscripts of the Nicomedia Library. The final sign of this cryptogram (>>) bears a resemblance to Sign No. 8 identified by us from the Yerevan tomb (Table 7, Fig. 3). The remaining portion of the Nicomedia Armenian cryptogram consists of Armenian letters and dots²⁰.

It is equally possible that the Yerevan tomb signs themselves served as prototypes for characters later incorporated into medieval Armenian cryptographic systems. In that case, the origins of Armenian cryptographic traditions could be traced to Urartian or post-Urartian symbolic systems. Numerous pre-Urartian and Urartian hieroglyphic signs, carrying similar meanings, are known to have persisted in various medieval Armenian sources.

Discussion and Conclusions

The Urartian tomb of Yerevan may have served as the burial place for high-ranking individuals, possibly originating from Erebuni or Teishebaini. In this regard,

¹⁵ D a n. 2023, 113–118.

¹⁶ L e h m a n n - H a u p t. 1931, 468.

¹⁷ M o v s i s y a n. 2006, 86, fig. 42.

¹⁸ Ա ր ւ ա ճ ա յ ա ն. 1973, 246, Ա ր ւ ա ճ ա յ ա ն. 1978, 80–81:

¹⁹ Ա ր ւ ա ճ ա յ ա ն. 1973, 266, Ա ր ւ ա ճ ա յ ա ն. 1978, 131:

²⁰ Ա ր ւ ա ճ ա յ ա ն. 1978, 66–67:

however, the site of Mukhanat-Tapa – located in closest linear proximity to the tomb – should not be overlooked (Table 1, Fig. 1).

The tuff inscribed fragments recovered from the tomb may have belonged to another structure, most likely forming parts of the tomb itself. In this context, it is noteworthy that three similar tombs have been uncovered at Altın Tepe, with Tomb No. 3 located approximately 16 metres from Tomb No. 2²¹.

According to our preliminary observations, twelve signs can be distinguished. This circumstance may indicate the use of a writing system, and possibly even an alphabet. Dots, vertical and horizontal lines, as well as the signs in the forms of “>” and “<”, played an important role in the development of this script.

At present, the reading direction of the signs – whether left-to-right or right-to-left – cannot be determined, nor is it clear whether the system was syllabic or ideographic. Nonetheless, the inscribed stones from the Urartian tomb of Yerevan provide unique evidence for the existence of previously unknown symbols – and possibly a distinct writing system – within the territory of ancient Armenia.

The repetition of two signs among the three tuff fragments discovered in the Urartian tomb of Yerevan provides grounds for tentatively suggesting the existence of a writing system. This hypothesis is further reinforced by the resemblance of the “>” and “<” – shaped signs to similar signs in the Achaemenid cuneiform system, as well as by the apparent similarity of these signs to symbols found in medieval Armenian cryptography.

These signs may constitute an important link in the long continuum of symbolic expression extending from the Late Bronze and Iron Age cultures of the Armenian Highland, through the Urartian, Post-Urartian and Achaemenid periods, to the medieval Armenian tradition of secret scripts. Further interdisciplinary research, combining archaeological, linguistic, and epigraphic analyses, is essential to clarify their origins and significance.

Mikayel Badalyan – PhD in History-Head of the Department of Ancient History at the Institute of History, National Academy of Sciences of the Republic of Armenia; Corresponding Foreign Member of the International Association for Mediterranean and Oriental Studies (ISMEO, Italy). His research interests include the history, archaeology, and religion of the Urartian and post-Urartian periods, the spiritual systems of ancient Armenia, and the study of historical and cultural heritage. He is author of 1 and the co-author of 2 monographs and approximately 40 articles. ORCID:0000-0002-7848-1356. miq.badalyan@gmail.com

²¹ Ö z g ü ç. 1969, 68.

Table 1.

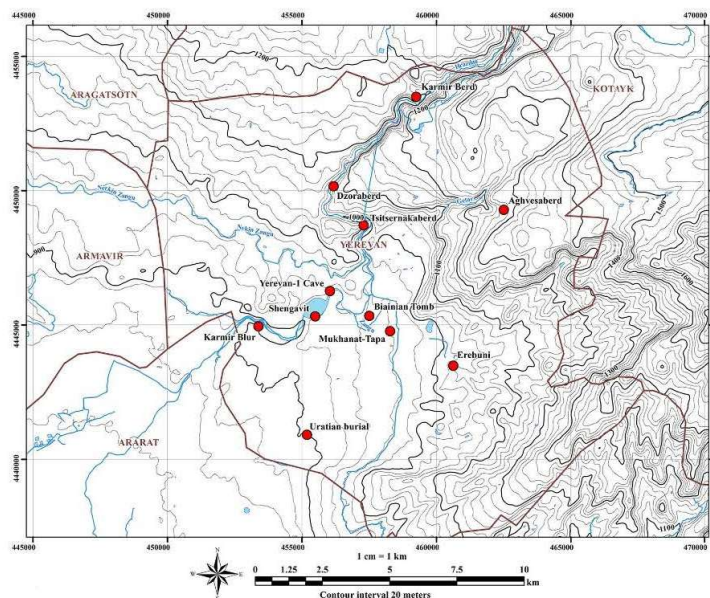

Fig. 1.

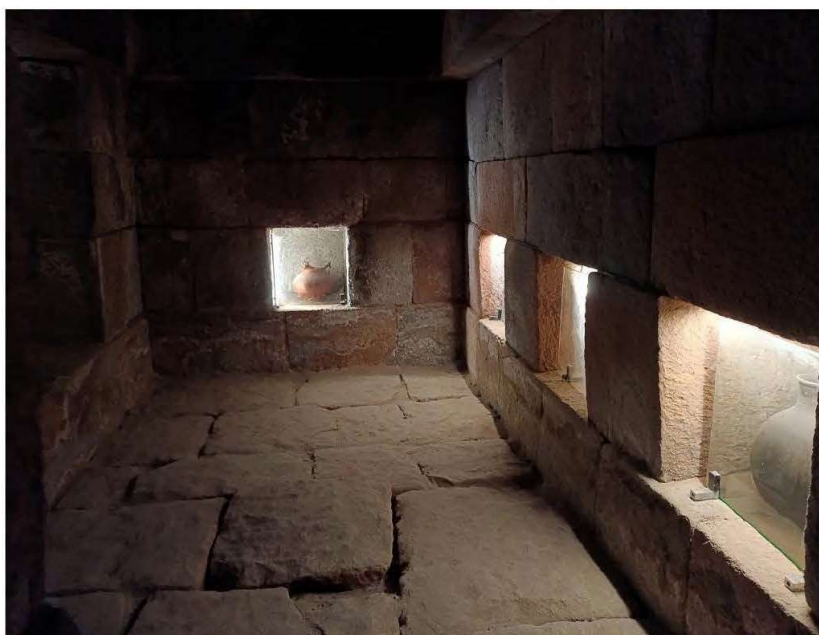

Fig. 2.

Fig. 1. Topographical map of Yerevan indicating major archaeological sites dating to the Iron Age. Drawing by H. Danielyan.

Fig. 2. Interior of the Urartian tomb of Yerevan. Photograph by M. Badalyan.

Table 2.**Fig. 1.****Fig. 2.**

Fig. 1. Stone door of the tomb. Photograph by M. Badalyan.

Fig. 2. Interior of the Gökçayır tomb (after Kuvanç. 2017, Plate LXXXVIIIb).

Table 3.

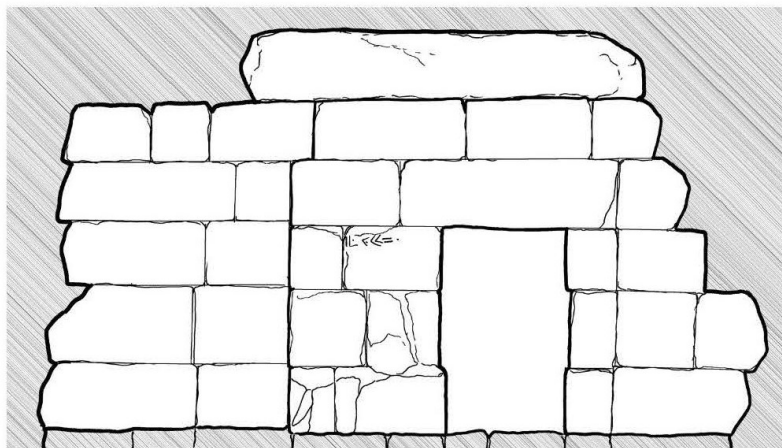

Fig. 1.

0 100 cm

Fig. 2.

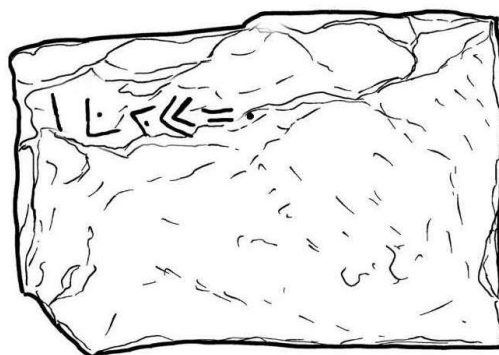

Fig. 3.

0 20 cm

Fig. 1. Façade of the Urartian tomb showing the location of the inscription.

Drawing by H. Danielyan.

Fig. 2. Inscription on one of the stones near the entrance.

Photograph by M. Badalyan.

Fig. 3. Inscription on one of the stones near the entrance.

Drawing by H. Danielyan.

Table 4.

Fig. 1.

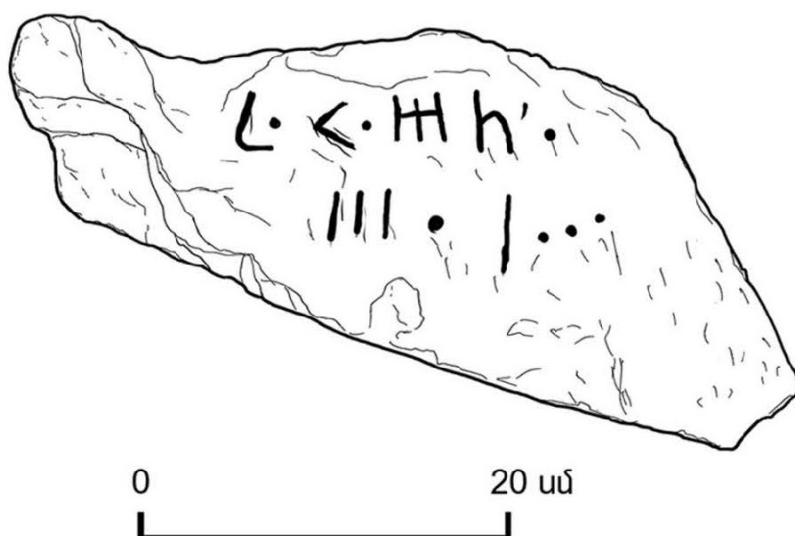

Fig. 2.

Fig. 1. One of the inscribed tuff stone fragments discovered in front of the façade of the Urartian tomb. Photo courtesy of the Erebuni Museum.

Fig. 2. Drawing of the same inscribed stone. By H. Danielyan.

Table 5.

Fig. 1.

Fig. 2 .

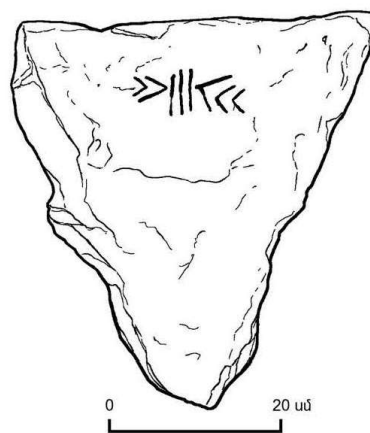

Fig.3.

Fig. 1-2. One of the inscribed tuff stone fragments discovered in front of the façade of the Urartian tomb. Photo courtesy of the Erebuni Museum.

Fig. 3. Drawing of the same inscribed stone. By H. Danielyan.

Table 6.

Fig. 1.

	Uartian tomb of Yerevan	Bashplemi Lake	Old Persian Cuneiform	Meaning	Armenian Syunaketagir cryptography	Meaning	Armenian Arabatvanshan cryptography	Meaning
1	\\							
2								
3	.			t ^u		č		
4	...		-	m ^(a)	.	g	...	vo
5	└							
6	└		<	k ^u				
7	≪							
8	≫							
9	≪≪							
10	≡							
11	=.							
12	h'.							

Fig. 2.

Fig. 1. Graphic representation of Bashplemi inscription characters and their numbering (After Shengelia et al. 2024. 109. Fig. 13).
Fig. 2. Signs from the Uartian tomb of Yerevan with some of their possible parallels. By M. Badalyan and H. Danielyan.

Table 7.

Fig. 1.

Fig. 2.

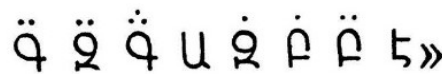

Fig. 3.

Fig. 1. Drawing of incised signs on a fragment of a pithos from the Urartian site of Toprakkale (after Lehmann-Haupt. 1931, p. 468).

Fig. 2. Drawing of the Urartian tablet discovered at Toprakkale (after Movsisyan. 2006, p. 86, Fig. 42).

Fig. 3. Nicomedia Armenian cryptogram (after Abrahamyan. 1978, p. 67).

REFERENCES

- Biscione R. 1994, Recent Urartian Discoveries in Armenia: The Columbarium of Erevan, Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici, XXXIV, Roma, pp. 115–135.
- Dan R. 2023, Studies on the Architecture and Archaeology of the Achaemenid Empire. Dynamics of Interaction and Transmission Between Centre and Periphery with a Preface by Rémy Bouchardat, Roma, ISMEO, 266 p.
- Kuvaç R. 2017, Urartu Mimarisinde Malzeme ve Teknik, Doktora Tezi, Van, 388 S. +CLIII Lev.
- Lehmann-Haupt C. F. 1931, Armenien Einst und Jetzt, II b, Berlin und Leipzig, 1067 p.
- Movsisyan A. 2006, The Writing Culture of Pre-Christian Armenia, Yerevan, University Publishers, Yerevan, 320 p.
- Özgüç T. 1969, Altintepe II: Mezarlar, Depo Binası ve Fildişi Eserler / Tombs, Storehouses and Ivories (Ankara) Türk Tarih Kurum Basımevi, 110 p.
- Payne M. 2005, Urartian Measures of Volume, Ancient Near Eastern Studies, Supplement 16, Peeters, 387 p.
- Salvini M. 2008, Corpus Dei Testi Urartei, Volume I, Le Inscrizioni su Pietra e Roccia, Documenta Asiana VIII/I, Roma, 653 p.
- Schmitt R. 2008, Old Persian, The Ancient Languages of Asia and Americas, edited by R. G. Woodart, Cambridge University Press, pp. 76–100.
- Shengelia R., Gordeziani L., Tushabramishvili N., Popradze N., Zourabichvili O. 2024, Discovery of Unknown Script Signs in Georgia: The Bashplemi Lake Tablet. – “Journal of Ancient History and Archaeology”, 11–3, pp. 96–113.
- Արահանյան Ա. 1973, Հայոց գիր և գրչություն, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 376 էջ:

Արքահամյան Ա. 1978, Հայկական ծածկագրություն, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 315 էջ:

Եսայան Ս., Բիյագով Լ. Հմայակյան Ս., Կանեցյան Ա. 1995, Երևանի բիայնական դամբարանը. – Հայաստանի հնագիտական հուշարձաններ 16, Ուրարտական հուշարձաններ, պր. III, Երևան, «Հայկական բանակ» ռազմագիտական հանդես, էջ 55–79:

Бадалян М. 2025, Тейшебаини: Урартское наследие Еревана. Москва, изд. «Де`Либри», 92 с.

Есаян С. А., Биягов Л. Н., Амаякян С. Г., Канемян А. Г. 1991, Биайнская гробница в Ереване. – Археологические памятники Армении 15, Урартские памятники, выпуск II, Ереван, издательство АН Армении, 47 с.

ԱՆՀԱՅՏ ԳՐԱՅԻՆ ՆՇԱՆՆԵՐ ԵՐԵՎԱՆԻ ՈՒՐԱՐՏԱԿԱՆ ԴԱՄԲԱՐԱՆԻՑ

ՄԻՔԱՅԵԼ ԲԱԴԱԼՅԱՆ

Ա մ փ ո փ ո մ

Բանալի բառեր՝ Ուրարտու, Երևանի ուրարտական դամբարան, էթիոնի, աքեմենյան սեպական համակարգ, անհայտ գրային նշաններ, Հայաստան, ծածկագրություն:

Երևանի ուրարտական (բիայնական) դամբարանը գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության մայրաքաղաք Երևանում՝ ներկայիս «Երևան Մոլլի» տարածքում: Այն 1984 թ. բացվել է շինարարական աշխատանքների ժամանակ, այնուհետև ենթարկվել է մանրամասն ուսումնասիրության: Չնայած դամբարանի վերաբերյալ առկա են մի քանի համապարփակ աշխատություններ, սակայն դրանցում չկա անդրադարձ դամբարանի մուտքի ճակատային հատվածի քարերից մեկին և նույն ճակատային հատվածի դիմաց հայտնաբերված տուֆե երկու քարաբեկորներին արված անհայտ գրային նշաններին:

Հորվածում առանձնացվել են Երևանի ուրարտական դամբարանի վերը նշված գրային նշանները: Դրանց թիվն առնվազն 12-ն է: Ընդ որում երկու նշան, ամենայն հավանականությամբ, կրկնվում է: Դա թույլ է տալիս ենթադրելու, որ գործ ունենք գրային համակարգի հետ: Հետաքրքիր է, որ դամբարանի գրային նշանները գլխավորապես կազմված են ուղղահայաց ու հորիզոնական գծերից, կետերից, ինչպես նաև > և < - աճև նշաններից: Վերջիններս նմանություն ունեն աքեմենյան սեպագիր համակարգում կիրառված նմանատիպ նշաններին:

Նիստ ուղադրավ է, որ քարաբեկորներից մեկի երկրորդ տողի նշաններն ուղղակի նույնական են Հայկական միջնադարյան սյունակետագիր ծածկագրության ձև և Գ տառերի հետ: Նշանների որոշակի նմանություն կա վերջերս Վրաստանի Դմանիս քաղաքի մոտակայքում գտնվող Բաչալեմի լճի տարածքից հայտնաբերված գրային համակարգի մի քանի նշանների հետ:

Ձի բացառվում, որ Երևանի ուրարտական դամբարանի գրային նշաններն արվել են հենց կառույցի ստեղծման հետ: Դրա մասին է վկայում դամբարանի մուտքի ճակատային հատվածում արված գրային նշանների առկայության հանգամանքը: Հնարավոր են նաև մի քանի այլ տարբերակներ: Այսպես՝ հնարավոր է, որ աքեմենյան սեպագրի որոշակի տարրեր սինկրետացվել են տեղական գրային նշանների հետ: Այս համատեքստում կարևոր է հիշատակել, որ աքեմենյան արքա Քսերքսեսի կողմից

Վանի ժայռերից մեկի վրա է արվել եռալեզու (հին պարսկերեն, էլամերեն, բաբելոնե-
րեն) արձանագրություն, և Հին Հայաստանի վերնախավը ծանոթ պետք է լիներ աքե-
մենյան սեպագրին:

Չպետք է բացառել, որ գրերն արվել են միջնադարում: Գուցե Ճ-ն և Գ-ն կապ
ունեն ճգնավոր բառի կրճատ տարբերակի հետ, իսկ վերին տողում նշվել է հենց
ճգնավորի անունը: Այդ տարածքը եղել է դամբարանադաշտ ու կարող էր նաև միջ-
նադարում տեղացիների համար ունենալ սրբազան նշանակություն:

Միքայել Բադալյան – պ. գ. թ., ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի հին դարերի
պատմության բաժնի վարիչ, Միջերկրածովյան ու արևելյան միջագային հետազո-
տությունների ասոցիացիայի (ISMEO, Իտալիա) պատասխանատվության թղթակից ան-
դամ: Գիտական հետաքրքրությունները՝ ուրարտական և հետուրարտական ժամանա-
կաշրջանների պատմություն, հնագիտություն, կրոն, հնագույն Հայաստանի հոգևոր
համակարգեր, պատմամշակութային ժառանգություն: Հեղինակ է 1, համահեղինակ
2 մենագրության ու շուրջ 40 հոդվածի: ORCID:0000-0002-7848-1356.
miq.badalyan@gmail.com

НЕИЗВЕСТНЫЕ ГРАФИЧЕСКИЕ ЗНАКИ ИЗ УРАРТСКОЙ ГРОБНИЦЫ В ЕРЕВАНЕ

МИКАЭЛ БАДАЛЯН

Резюме

Ключевые слова: Урарту, урартская гробница Еревана, Этиуни, клинопись
Ахеменидов, неизвестные письменные символы, Армения, криптография.

Урартская (Биайнская) гробница в Ереване – столице Республики Арме-
ния, находится на территории современного торгового центра «Ереван
Молл». Она была обнаружена в 1984 году при проведении строительных
работ. Несмотря на наличие нескольких фундаментальных трудов, посвя-
щённых исследованию данного памятника, до настоящего времени вне
поля внимания ученых остались знаки, высеченные на одном из фасадных
камней у входа и на двух туфовых фрагментах, найденных перед фасадом.

В статье нами выделено 12 знаков, выявленных на фасадном камне и
фрагментах из ереванской гробницы; два из них, по всей вероятности, пов-
торяются, что позволяет предположить существование определённой пись-
менной системы. Большинство знаков состоят из вертикальных и горизон-
тальных линий, точек и фигур в форме «>» и «<», схожих с элементами ахе-
менидской клинописи.

Особого внимания заслуживает то обстоятельство, что знаки второй
строки одного из фрагментов почти идентичны армянским буквам ճ (ч) и Գ
(г), использовавшимся в средневековой криптографической системе сյона-

кетагир. Некоторые графические элементы также сопоставимы с недавними находками письменных знаков из района озера Башплеми (Грузия, близ Дманиси).

Не исключено, что данные знаки были высечены при возведении гробницы, о чём свидетельствует их расположение на главном фасаде. В то же время возможно, что отдельные элементы ахеменидской клинописи были синкретизированы с местными традициями письма. Об этом косвенно свидетельствует трёхязычная (древнеперсидская, эламская и вавилонская) надпись царя Ксеркса, высеченная на скале в Ване и являющаяся о том, что армянская знать была знакома ахеменидской клинописью.

Альтернативная гипотеза допускает более позднее – средневековое происхождение надписей: знаки **Ճ** и **Չ** могли представлять сокращённую форму слова **ճղիւնիք** («отшельник»), при этом в верхней строке, возможно, было указано его имя. Исходя из того, что данная территория служила некрополем, её сакральный статус мог сохраниться и в средние века.

Микаэл Бадалян – к. и. н., заведующий отделом древней истории Института истории НАН РА, иностранный корреспондент Международной ассоциации средиземноморских и восточных исследований (ISMEO, Италия). Научные интересы: история, археология и религия урартского и пост-урартского периодов, духовные системы древней Армении, исследование историко-культурного наследия. Автор 1, соавтор 2 монографий и около 40 статей. ORCID:0000-0002-7848-1356. miq.badalyan@gmail.com